

#Jesuisccharlie

A véleménynyilvánítás szabadsága a globális média korában

JOANNA KULESZA*

1. A véleménynyilvánítás szabadságát fenyegető veszélyek

2015. január 7-én az egész világot megdöbbenettette az a brutális párizsi terrortámadás, amelyben egy népszerű francia folyóirat szerkesztőségi irodájának ajtaját két fegyveres támadó törte be. Tüzet nyitottak, a lövöldözésben tizenketten életüket veszítették, és tizenegyen megsebesültek.¹ Menekülés közben további áldozatokat szedtek, a támadást követő napokban Franciaországban számos hasonló incidens történt. Kétség sem fért ahhoz, hogy a *Charlie Hebdo* megtámadása a satirikus folyóirat elleni véres bosszú annak nyílt, őszinte, kendőzetlen szerkesztőségi politikája miatt, amely minden esetben érvényesült, függetlenül attól, hogy ki volt a szatíra kiválasztott célpontja: politikusok, nemzetek, közösségek vagy vallások. Nem sokkal a támadást követően a fegyveresek elismerték az al-Káidával való kapcsolatukat, és azt állították, hogy a támadások ideológiai indíttatásúak voltak. A *Charlie Hebdo* kétes gúnyrajzok közzétételével vált hírhedtté – először sokat vitatott 2010-es „különkiadása” miatt került terrorfenyegetések célpontjába, amelynek főszerkesztőjeként Mohamedet tüntették fel, majd 2012-ben egy Mohamedet ábrázoló karikatúrasorozat után, amelyben néhányon a prófétát mezítelenül ábrázolták, amit a muszlimok magukra nézve sértőnek találtak. A vallási szélsőségesek szempontjából utoljára 2013-ban exponálta magát, amikor megjelentetett egy képregényt a próféta életéről.²

Természetesen nem a *Charlie Hebdo* az egyetlen satirikus magazin, amely vallási karikatúrákat publikál. Az al-Káida által 2013-ban közzétett halállistán – amelyen olyan karikatúristák

* A lodzi egyetem jog- és közgazgatástudományi karának professzora. A cikk az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport keretében zajló, „Az európai médiajogi gondolkodás” című kutatási program eredményeként született meg. Eredeti, angol nyelvű címe és megjelenési helye: #JeSuisCharlie: free expression in the age of global media. In András KOLTAY (ed.): *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015 (megjelenés alatt). A fordítást a szerző engedélyével közöljük.

¹ A támadás részletes leírását l. Revivez l'attaque de *Charlie Hebdo* minute après minute. *Le Figaro*, 2015. január 7., <<http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2015/01/07/01016-20150107LIVWWW00152-en-direct-Charlie-Hebdo-Paris-fusillade.php>>.

² Kritikai megjegyzés a véleménynyilvánítás szabadsága korlátainak feszegetéséről, l. az egyesült királyságbeli *The Independent* tervezett publikációjában: Jerome TAYLOR: It's *Charlie Hebdo's* Right to Draw Muhammad, but They Missed the Opportunity to do Something Profound. *The Independent*, 2013. január 2., <<http://www.independent.co.uk/voices/comment/its-charlie-hebdos-right-to-draw-muhammad-but-they-missed-the-opportunity-to-do-something-profound-8435693.html>>.

és újságírók neve szerepelt, akik megsértették az iszlámot – a 2015-ös lövöldözés áldozatai mellett más újságírók is voltak, így a hasonló jellegű dán folyóirat, a *Jyllands-Posten*éi. Ez a magazin állt a 2005-ös, nagy vitát kiváltó Mohamed- és iszlámábrázolások mögött. A listán továbbá voltak politikusok és írók is.³ Tény, hogy mindkettő – a vitatott és esetleg sértő karikatúrák, valamint az azoknak a személyeknek a megölésére buzdító halállista, akik az interneten is hozzáférhető médiában a véleménynyilvánítás szabadságát gyakorolták – felveti azt az alapvető kérdést, hogy hol húzódnak a médiaszabadság határai az információs társadalomban. Vajon az internet szűrésétől való társadalmi vonakodás és az azzal kapcsolatos technikai hiányosságok együttesen azt jelentik, hogy az online kommunikáció világában a szólásszabadság bármilyen korlátozása csak illúzió? Vagy éppen ellenkezőleg: egy globális médiapiacra szükségünk van-e egyáltalán egységes szabályokra olyan egyetemes értékek védelme érdekében, mint amilyen az erkölcsi érzék vagy a vallási meggyőződés? Mit jelent valójában a népszerű #JeSuisCharlie (Charlie vagyok) a média és a véleménynyilvánítás szabadsága szempontjából 2015-ben és azon túl?⁴ Azt, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának nincsenek korlátai, vagy azt, hogy ezeket inkább egyének, semmint állami törvényhozók, bírúk vagy rendőrök szabják meg? Vajon a bloggerek és merénylők egymás ellen vívott küzdelmével állunk szemben, vagy lehet békés közéletet is találni az internetes térben történő véleménynyilvánítás szabadságának globális keresése közben? Ez a fejezet a maga szerény eszközeivel megkísérel választ adni ezekre a kérdésekre.

2. A jogi keret: a véleménynyilvánítás szabadsága és annak korlátai

Amikor megpróbáljuk azonosítani a véleménynyilvánítás szabadsága szempontjából lehetséges kompromisszumot, számos korábbi tapasztalatra támaszkodhatunk. Még annak feltételezéséig is elmehetünk, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának korlátairól minden elhangzott már, mivel a nemzeti jogszabályok, törvények mellett léteznek nemzetközi szerződések, bíróságok, és igen gazdag az ítélkezési gyakorlat is. A médiaszakemberek és jogászok generációi kutatták és alkalmazták már ezt a nehézkes konszenzust. A véleménynyilvánítás szabadsága széles körben elismert és alaposan megvitatott emberi jog. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (EJENY) egyik alapeleme, annak 19. cikke hivatkozik rá.⁵ Megállapítja, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága három, egymást kiegészítő jogból tevődik össze: a véleményformálás jogából, az információkeresés és -fogadás jogából, és – ami érvelésünk szempontjából a legfontosabb –

³ Dashiell BENNETT: Look Who's on Al Qaeda's Most-Wanted List. *The Wire*, 2013. március 1, <<http://www.thewire.com/global/2013/03/al-qaeda-most-wanted-list/62673/>>. A „Körözött: az iszlám ellen elkövetett bűncselekményekért élve vagy halva” listán szerepelt: Geert Wilders (vitatott holland politikus), Ayaan Hirsi Ali (szomáliai születésű holland politikus), Morris Sadek [a vitatott „Innocence of Muslims” (Muszlimok ártatlansága) című iszlámellenes videó kiadója], Carsten Juste és Flemming Rose (a *Jyllands-Posten* szerkesztői), Kurt Westergaard és Lars Vilks (holland karikaturisták), Molly Norris (amerikai karikaturista), Stéphane Charbonnier (a *Charlie Hebdo* szerkesztője), Terry Jones (amerikai prédikátor) és Salman Rushdie (a *Sátáni versek* szerzője). A dán eset részletes leírását és elemzését lásd pl. Marion G. MÜLLER – Esra ÖZCAN: The Political Iconography of Muhammad Cartoons: Understanding Cultural Conflict and Political Action. () *PS: Political Science & Politics*, 2007, 2. 287–291.

⁴ A #JeSuisCharlie szlogen részletesebb kifejtését l. lentebb.

⁵ Egyesült Nemzetek Szervezete: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948.

a gondolatok másokkal való megosztásának szabadságából. Az EJENY hivatalosan nem bír jogi kötőerővel – nem nemzetközi szerződés, így nem képezte ratifikáció tárgyát –, ennek ellenére az emberi jogok területén jogi kötőerővel bíró nemzetközi szokásjog megtestesítőjeként gondolunk rá. Meghatározza ennek a kulcsfontosságú egyéni szabadságjognak a lényegi vonásait, és mint ilyen, szavatolja a szabad véleménynyilvánítás gyakorlását „bármilyen kifejezési módon, országhatárokon való tekintet nélkül”.⁶ Az 1948-as általános nyilatkozatot – amely dokumentálta a véleménynyilvánítás szabadsága garantálásának szükségletét minden egyén számára – részletesebben is kifejti az 1966-ban létrejött Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelyet a világ országainak többsége már ratifikált.⁷ Vonatkozó 19. cikkében megerősíti, hogy „nézetei miatt senki sem zaklatható” (1. bekezdés), és ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokon való tekintet nélküli keresésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát is (2. bekezdés). Ezt a jogot bármely formában lehet gyakorolni: szóban, írásban, nyomtatásban vagy a kifejezés bármely más eszközével.⁸ Ezeket a rendelkezéseket általában a médiajog alapjainak tekintik – ezt az egyéni jogot lehet kollektív vállalkozás részeként is gyakorolni, ami lehetővé teszi akár nyomtatott, akár audiovizuális médiaorgánumok működtetését.⁹ Az emberi tevékenység e területe szempontjából igen jelentősek azok a korlátok, amelyeket az Egyezségokmány 19. cikkének 3. bekezdése állít fel ezzel a szabadsággal kapcsolatban, kiemelve, hogy a véleménynyilvánítás szabadságához való jog nem abszolút érvényű:¹⁰ mások jogai, szabadsága vagy a közrend védelme érdekében korlátozza a szólásszabadságot. Az Egyezségokmánnyal kapcsolatos nemzetközi konszenzus megköveteli, hogy ezekről a korlátozásokról jogszabályok rendelkezzenek, és azokat csak szükség esetén, a mások jogainak tiszteletben tartása érdekében vezessék be. Így jelentek meg ezek a biztosítékok a személyek jogaival foglalkozó nemzeti jogszabályokban, a magánélet, a jó hírnév, az erkölcs vagy a hit védelme céljából. Akkor is szükség van ilyen jogszabályok bevezetésére, amikor ezt a nemzetbiztonság, a közrend, a közegészség vagy a közérkölc indokolja. Továbbá minden korlátozásnak arányosnak kell lennie: minden megszorítást az adott eset által megkívánt beavatkozás mértékéhez kell igazítani. Ez a mérték akkor becsülhető fel, ha a tervezett korlátozást összevetik a korlátozás céljának fontosságával.¹¹

Ahogy világosan bemutattuk, a véleménynyilvánítás szabadsága nemcsak alapvető fontosságú az emberi méltóság szempontjából, hanem korlátozásokkal is igen jól körülbástyázott,

⁶ Uo., 19. cikk.

⁷ Egyesült Nemzetek Szervezete: Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966.

⁸ Uo., 19. cikk 2. bek.

⁹ L. pl. András KOLTAY: *Freedom of Speech: The Unreachable Mirage*. Budapest, CompLex, 2013. 37–40.

¹⁰ Az EJENY 29. cikkének 2. bekezdése szerint, jogainak gyakorlása és szabadságának élvezete során mindenkinek be kell tartania a jogszabály által előírt korlátozásokat. Ilyen korlátozások kizárólag azzal a céllal kerülhetnek bevezetésre, hogy biztosítsák „mások jogainak és szabadságának megfelelő elismerését és tiszteletben tartását” vagy „a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítését”.

¹¹ L. pl. Ron DEIBERT (szerk.): *Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering*. Cambridge (MA), MIT, 2008. 81. Az Egyezségokmány rendszerében az arányosság elvét a 19. cikk 3. bekezdésében a korlátozó rendelkezések megvitatásakor használt „szükségesek” kifejezésből vezetjük le. L. pl. Yutaka ARAI – Yutaka ARAI-TAKAHASHI: *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*. Cambridge, Intersentia, 2002. 186.

amelyek éppoly részletesek a leírt szabályozásban, mint amilyen bizonytalanok a gyakorlati alkalmazásukban.¹² Globális szinten az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa az a testület, amely számos dokumentumot készített a 19. cikk 3. bekezdésében foglalt általános korlátozó záradék gyakorlati jelentésének és alkalmazásának magyarázatára. Az egyik, viszonylag új kísérlet erre a 2009. évi 12/16-os számú határozat a véleménynyilvánítás szabadságáról és a szólásszabadságról.¹³ Ez az igen rövid (5 bekezdésből álló) dokumentum inkább nyilatkozat, amely az összes emberi joggal kapcsolatos kötelezettség alkalmazásának szükségességét hangsúlyozza az offline és az online kommunikáció területén, mintsem részletes iránymutatás arra vonatkozóan, hogy ezeket a jogokat miként kellene gyakorolni a virtuális környezetben. A nemzetközi puha jog (*soft law*) gazdag tárháza és a bőséges ítélkezési gyakorlat ellenére azonban a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlati alkalmazására vonatkozó iránymutatások követése továbbra is kihívást jelent. A jelenlegi helyzetnek legalább két fő oka van: 1. a véleménynyilvánítás szabadságának és jelentésének kulturális töltete; 2. a tömegkommunikáció és a média globalizációja. Az előbbi jól ismert és nagyon sokat vitatott téma, aminek eredményeképpen még mindig hiányzik az „erkölcs” vagy „közrend” univerzális definíciója arra a kontextusra vonatkozóan, amelyben a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozni lehet, az utóbbi pedig – a valós idejű globális kommunikáció megjelenése – jelentősen súlyosbította az előbbi által okozott problémát. Amíg a publikációk kizárólag nyomtatásban, papíron jelentek meg, terjesztésüket szükségszerűen korlátozták a kiadók és terjesztők fizikai lehetőségei, akik lovakat, biciklit, gőzmozdonyokat, autókat vagy repülőgépeket vettek igénybe e célból. A digitális média és annak közösségi válfaja elterjedésével a véleménynyilvánítás szabadsága széles körben üdvözölt globális érték lett, amelyet sokkal lelkesebben gyakorlunk, mint korábban bármikor. Regionális határainak megállapítása – hogy a globálisakat ne is említsük – rendkívül bonyolultnak bizonyult még a magasan fejlett, regionális szintű jogrendszerek számára is, mint amilyen az európai, amely az Európai Unió belüli gazdasági kötelezettségekre vagy az Európa Tanács tagállamainak közös társadalmi kötődéseire épül. Noha az európai véleménynyilvánítási szabadság bármilyen mélyreható elemzése messze túlmutat e fejezet keretein, bemutatjuk, hogy a jelenlegi törvényalkotási mechanizmusok és a jogszabályok alkalmazása területén milyen hiányosságok tapasztalhatók. Ahogy az értekezés elején jeleztük, mindezt a legutóbbi és eddig legmegrázóbb esemény, a *Charlie Hebdo*val történtek kapcsán tesszük, amely felveti a médiaszabadság és az egyéni értékek, így a vallásszabadság védelmének kérdését is. Az esetet a sajtószabadság, a művészi kifejezés, a karikatúra és egyéb komikus tartalmak korlátaira vonatkozó nemzeti jogszabályokkal és európai ítélkezési gyakorlattal összefüggésben vizsgáljuk, szemben a vallási értékek védelmével. Célunk, hogy rámutassunk a véleménynyilvánítás szabadsága és az alapvető értékek információs társadalombeli védelmének lényegét és technikai aspektusait illető, nemzetek feletti konszenzus kialakításának égető szükségére.

¹² Ezt az elnagyoltságot leginkább Koltay egy monográfiájának címe ragadja meg i. m. (9. lj.), amelyet a szólásszabadság jogi és politikai elemzésének szentelt, különösen 77–95.

¹³ ENSZ 2009. Az Emberi Jogi Tanács által elfogadott határozat, „Freedom of Opinion and Expression”, UN Doc A/HRC/RES/12/16.

3. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai Európában

Az 1950-ben kelt emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményt (EJEE) eddig 47 ország, az Európa Tanács tagjai ratifikálták.¹⁴ A szólásszabadsághoz való jogot a 10. cikk biztosítja, amelyhez az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) gazdag ítélkezési gyakorlata társul. A fentebb említett Egyezségokmány alapjául szolgáló EJEE minden egyén számára biztosítja az aláíró államok joghatóságán belül a „véleménynyilvánítás szabadságához való jogot”, amely magában foglalja az információk és eszmék birtoklásának, megismerésének és közlésének szabadságát „országhatárookra tekintet nélkül, és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson”.¹⁵ Az Egyezmény 10. cikk 2. bekezdése felsorolja azokat a köteleéseket és felelősségeket, amelyek e szabadság szerves részét képezik, alávetve azt olyan „törvényben meghatározott alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban”.¹⁶ A 10. cikkben szereplő jogok gyakorlása szempontjából az EJEB ítélkezési gyakorlatának kiemelkedően fontos eleme a mérlegelési jogkör doktrínája (*margin of appreciation*), amely az egyes államoknak nagyfokú szabadságot biztosít a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos EJEE-kritériumok értelmezésére.¹⁷ Ezt a fogalmat az EJEB azért alkotta, hogy elegendő szabadságot adjon a részes államoknak arra, hogy az egyezményt a helyi történelmi és kulturális igényekhez igazíthassák.¹⁸ Következésképpen a véleménynyilvánítás szabadsága minden korlátozásának a részes államokban a következő kritériumoknak kell megfelelnie az EJEB általi értékelés során: szükségesség (szükségesnek kell lennie egy demokratikus társadalomban), jogszerűség (összhangban kell állnia a jogszabályokkal, illetve jogszabályban előírtnak kell lennie) és arányosság (ami a sürgető társadalmi igénnyel való összevetéssel értékelhető); ezt a három kritériumot a helyi kultúrára és értékrendre figyelemmel kell értelmezni. A terminus és a doktrína alkalmazása által kiváltott heves viták nemrégiben a 15. sz. EJEE Jegyzőkönyv elfogadását eredményezték, amely az Egyezmény preambulumaiba közvetlen hivatkozást vezet be erre a mérlegelési jogkörre.¹⁹ A doktrína alkalmazása nyilvánvaló paradoxont eredményez: az egyik országban hozott bírósági ítéletet az EJEB az Egyezmény megsértésének tekintheti, míg egy másik nemzeti bíróság hasonló ítéletét azzal összhangban állónak tarthatja.²⁰ Valójában a 10. cikkel kapcsolatos nemzeti gyakorlatok eseté-

¹⁴ 2015 áprilisától.

¹⁵ EJEE, 10. cikk 1. bek.

¹⁶ Uo., 10. cikk 2. bek. Ezeket a korlátozásokat be lehet vezetni „a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

¹⁷ A kérdés részletes megvitatását l. pl. Steven GREER: *The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion Under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2000.

¹⁸ A kifejezés eredetéről és történetéről l. uo., 5.

¹⁹ Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezményt módosító 15. sz. Jegyzőkönyv, ETS 213, Strasbourg, 2013.

²⁰ Ez volt a helyzet a mérlegelési jogkör kritériumait a strasbourgi bírósági gyakorlatba bevezető alapvető határozattal: a *Handyside v. United Kingdom* (no. 5493/72, 1976. december 7-i ítélet, A 24) ügyben az EJEB elismerte, hogy az Egyesült Királyságnak jogában áll betiltani valamely, a kiskorúakra nézve károsnak tekintett, vitatott kiadványt annak ellenére, hogy a kiadvány az Egyezmény más részes államaiban szabadon hozzáférhető.

ben aligha beszélhetünk egységességről, ugyanez vonatkozik a kritériumok értelmezésére is. Megalapozottan állíthatjuk, hogy a tagállamokban a véleménynyilvánítás szabadsága korlátainak kialakításakor a nemzetközi konszenzus helyett inkább a nemzeti jogszabályok élveznek előbbséget, azzal, hogy az EJEB, felülvizsgálati jogköréből fakadóan, figyelemmel kíséri az egyes államokban hozott intézkedéseket. Az EJEB egyáltalán nem él azzal a lehetőséggel, hogy értékelje azokat az intézkedéseket, amelyek mások jogainak védelme érdekében – elsősorban a hitre és a vallásgyakorlásra való hivatkozással – korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát. Ezzel nagy mozgásteret hagy az államoknak arra, hogy garantálhassák az általuk képviselt közösség tagjai számára fontos közös értékeket. Ez volt a helyzet pl. az 1994-es *Otto-Preminger-Institut v. Austria* ítélet esetében is.²¹ Az EJEB támogatta az Ausztria által bevezetett korlátozást annak a katolikus vallást bíráló filmnek a terjesztése ügyében, amelyet a helyi hatóságok blaszfémianak minősítettek. Az EJEB szerint a film terjesztését megtiltó bírósági határozat „végrelegesen lehetlenné tette a film ausztriai bemutatását”, mégis úgy találta, hogy „az alkalmazott eszközök a kitűzött és legitim cél szempontjából nem voltak aránytalanok, ezért a nemzeti hatóságok tekintetben nem lépték túl mérlegelési jogkörüket”. Ezzel az EJEB elismerte az osztrák hatóságok hatáskörét az ország katolikus többsége és annak hite védelmére, mivel az állam felségterületén kizárólag azok felelősek az egyének jogainak védelméért. Hasonlóan értékelt a *Wingrove v. Egyesült Királyság*²² ügyet 1996-ban, jogosnak ismerve el a *Visions of Ecstasy* című, nagy vitákat kiváltó és potenciálisan istenkáromló rövidfilm terjesztésére vonatkozó engedély megtagadását. A döntést az Egyesült Királyság médiafelügyeleti hatósága hozta „mások jogainak” védelme és „a keresztények által szentnek tekintett dolgok ellen irányuló, súlyosan sértő támadásokkal szembeni védelem biztosítása” érdekében. Ebben az esetben az EJEB egyértelműen állást foglalt a blaszfémiaira vonatkozó törvényekkel kapcsolatban, hangsúlyozva, hogy azok önmagukban nem ellentétesek az Egyezményvel, mégis indokolhatják az egyének véleménynyilvánítási szabadságának korlátozását, ahogyan a *Wingrove*-ügyben is. A bíróság a következőket jegyezte meg:

e jogszabályok alkalmazása egyre ritkább, és [...] számos állam nemrégiben hatályon kívül is helyezte azokat. [...] Mindazonáltal továbbra is tény, hogy az Európa Tanács tagállamainak jogi és társadalmi rendszereiben egyelőre nincs meg az a közös alap, amelyre hivatkozással kimondhatjuk, hogy egy demokratikus társadalomban önmagában véve szükségtelen, így nem egyeztethető össze az Egyezményvel sem egy olyan rendszer, amelyben egy állam bizonyos tartalmak terjesztését korlátozhatja azon az alapon, hogy azok istenkáromlók.²³

A blaszfémiával kapcsolatos törvények ezért a véleménynyilvánítás szabadságát mások vallási meggyőződésének védelme érdekében korlátozó jogszabályok érdekes esetét jelentik.²⁴

²¹ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, no. 13470/87.

²² *Wingrove v. United Kingdom*, no. 17419/90.

²³ 2012-ben, 23 évvel elkészítését követően az Egyesült Királyságban engedélyezték a *Visions of Ecstasy* című film terjesztését.

²⁴ A „blaszfémiával” és a vallási szempontból más módon sértő kifejezéseket (pl. vallási meggyőződéseket vagy doktrínákat érő inzultusok, a vallásgyakorlás és/vagy a vallásszabadságba való beavatkozás, a vallási áhitat tárgya ellen

Mivel a *Charlie Hebdo* esete pontosan ebbe a forgatókönyvbe illeszkedik, az alábbiakban rövid áttekintést nyújtunk a blaszfémiával kapcsolatos jogszabályokról és az ezeket kísérő ítélkezési gyakorlatról.

4. Blaszfémiával kapcsolatos törvények Franciaországban

Látszólag a *Charlie Hebdo* esete egy blaszfémiával kapcsolatos ügy. A támadók kétségtelenül a folyóirat által számos alkalommal megjelentetett Mohamed-karikatúrákat jelölték meg a támadás indokaként. Az állításuk szerint az általuk képviselt muszlim közösség határozott meggyőződése volt, hogy a karikatúristák prófétaábrázolása és maga az a tény, hogy nevetségessé tették őt, a vallást és a vezetőit, blaszfémianak tekinthető, ezért azt halállal kell büntetni. Úgy döntöttek, hogy a büntetést bírósági ítélet nélkül kell végrehajtani. Egyértelmű, hogy nem voltak elégedettek azzal a jogi védelemmel, amelyet Franciaország a lelkiismereti szabadság számára biztosít – annak ellenére, hogy az határozott álláspontot képvisel mind a vallási vagy filozófiai meggyőződés miatt elszenvedett hátrányos megkülönböztetés tilalmával, mind a szólásszabadsággal kapcsolatban. E két érték kényes egyensúlya igen gyakran osztotta meg a francia társadalmat, mégis, eddig minden vita rendezésekor a végső szót a szembenálló felek nézeteinek mérlegelése alapján hozott bírósági ítéletek mondták ki.²⁵

Bár a francia alkotmány nem tartalmaz a blaszfémiaira vonatkozó nemzeti szabályokat,²⁶ illetve a gyűlöletbeszédre és a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó közvetlen hivatkozást,

irányuló támadás, a hátrányos megkülönböztetésre vagy vallási gyűlöletre uszítás és hasonló) övező terminológiai dilemmák jóval túlmutatnak ennek az értekezésnek a keretein. A blaszfémia és hasonló vétségek definíciójával kapcsolatos részletes vitát – mint pl. „Recommendation of the CoE General Assembly no 1805 »Blasphemy, Religious Insults and Hate Speech Against Persons on Grounds of Their Religion«” (Az Európa Tanács Közgyűlésének 1805. sz. ajánlása: „Bizonyos személyekkel szemben vallásukkal összefüggésben megnyilvánuló blaszfémia, vallási inzultusok és gyűlöletbeszéd”) 2007, Doc 11296 <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefATDetails_E.asp?FileID=17569>; l. továbbá az Európai Bizottság mellett működő Velencei Bizottság „Report on the relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the issue of regulation and prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred” c. tanulmányát (406/2006, CDL-AD(2008)026, Európa Tanács, 2008. 10. 23., <<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD%282010%29047-e>>.

²⁵ A média által legalaposabban bemutatott ügyek közé tartozik pl. a Salman Rushdie *Sátáni verseivel* kapcsolatban hozott 1989-es ítélet, amely azokat Franciaországban szabadon terjeszthetőnek nyilvánította, Michel Houellebecq 2002-ben történt felmentése, miután az iszlámot egy sajtóban megjelent interjúban „a legostobább valásnak” minősítette, a *Libération* 2005-ös felmentése azon vád alól, hogy Krisztust sértő módon, óvszert viselve ábrázolta; a Dieudonné, francia humorista ellen 2007-ben amiatt hozott elmarasztaló ítélet, hogy a zsidókat „szektának” és „csalásnak” nevezte, valamint a híres színész, Brigitte Bardot 2008-as, sorozatban ötödik elmarasztaló ítélete a Franciaországban élő muszlimokra történő sértő utalásért. A felsorolt ügyekkel kapcsolatos részleteket l. Esther JANSSEN: Limits to Expression on Religion in France. *Agama & Religiusitas di Eropa Journal of European Studies*, 2009, 1(5). 22–45; Houellebecq acquitted of insulting Islam. *The Guardian*, 2002. október 22., <<http://www.theguardian.com/books/2002/oct/22/islam.religion>>.

²⁶ Az Isten (de nem egy próféta) ellen irányuló nyilvános blaszfémia csak Elzász-Moselle régióban büntetendő, a helyi Büntető törvénykönyv 166. és 167. cikke alapján, amely szabályozás az 1871. évi eredeti német Büntető törvénykönyvből maradt fenn. A helyi jogszabályokban a 20. század elejétől fogva elismerték ezt (La loi du 17 Octobre 1919 and le Décret du 25 Novembre 1919), de a bűncselekménnyel kapcsolatban nem hoztak elmarasztaló ítéletet.

mindkettő létezik Franciaországban: számos jogi aktus biztosít polgári és büntetőjogi védelmet a vallási nézetek számára. A becsületsértéssel és gyalázkodással kapcsolatos büntetőjogi szabály megtiltja bármely személynek vagy csoportnak egy bizonyos valláshoz való tartozása miatti, bármely nem nyilvános sértegetését vagy gyalázását.²⁷ Ugyanez a rendelkezés tiltja bármely személy vagy csoport ellen egy bizonyos valláshoz való tartozása miatt a nem nyilvános „hátrányos megkülönböztetésre, gyűlöletre vagy erőszakra *usztítást*”.²⁸

A gyűlöletbeszéd tényállása miatti büntetőjogi felelősség szintén szerepel a szólásszabadságra és médiaszabadságra vonatkozó jogszabályban, a sajtó szabadságáról szóló 1881. július 29-i törvényben.²⁹ Noha a 24. cikk védelmezi a sajtószabadságot, egyértelműen leszögezi annak korlátait is. Rendelkezései alapján tilos nyilvánosan bárkit arra uszítani, hogy hátrányos megkülönböztetést alkalmazzon, gyűlölettel forduljon egy másik személy felé, vagy kárt okozzon neki vallási meggyőződése miatt. A büntetési tétel egy év szabadságvesztés és/vagy maximum 45 ezer eurós pénzbírság, és esetleg a közügyek gyakorlásától való eltiltás. A sajtótörvény, a Büntető törvénykönyvben lefektetett szabályozást tükrözve, szintén tiltja a nyilvános becsületsértést és gyalázkodást.³⁰ Bármely személy vagy csoport nyilvánosság előtti sértegetése annak vallásos meggyőződése miatt maximum egy év szabadságelvonással járó büntetéssel és/vagy maximum 45 ezer eurós pénzbírsággal büntethető. Bármilyen hasonló jellegű gyalázkodás esetén a büntetési tétel hathónapos szabadságvesztés és/vagy maximum 22 500 eurós pénzbírság lehet. A jogszabály az ügyészek számára lehetővé teszi, hogy a közrend védelme érdekében jogszabálysértés esetén eljárjanak még akkor is, amikor nem nyújtanak be egyéni panaszt. A büntetőeljárások mellett polgári kereset is benyújtható, ha valaki úgy érzi, hogy egy konkrét tevékenység vagy műsor megsértette a lelkiismereti szabadságát. Az ilyen szabálysértések esetén civil szervezetek is nyújthatnak be keresetet, és követelhetnek kártérítést.

A *Charlie Hebdo* támadói nyilvánvalóan elégedetlenek voltak ezekkel a jogi garanciákkal, és feltételezték, hogy egy bírósági eljárás nem vetett volna véget azoknak a publikációknak, amelyekről úgy érezték, hogy szabadságjogaikat sértik. Lehet, hogy ez utóbbi kijelentésük igaznak bizonyult volna, mivel a *Charlie Hebdo* szerkesztői már jó néhány esetben álltak alperesként a párizsi bíróságok előtt, amelyek a Mohamedet ábrázoló karikatúráikat úgy ítélték meg, hogy azok a humoros kifejezés megengedett keretein belül maradnak, és nem valószínű, hogy

Ily módon korszerűtlen és idejétmúlt jogszabálynak kellene tekinteni, amely az alkalmazás tartós hiánya miatt a továbbiakban nem végrehajtható (desuetude). L. Velencei Bizottság: II. melléklet, CDL(2008)090add2, 37–38; JANSSEN i. m. (25. lj.) 31.

²⁷ L. a francia büntető törvénykönyv R 624-3 cikkét a becsületsértésről és az R 624-4 cikkét a gyalázkodásról; Code pénal, Version consolidée au 28 mars 2015: „La diffamation non publique commise envers une personne ou un groupe de personnes à raison de leur origine ou de leur appartenance ou de leur non-appartenance, vraie ou supposée, à une ethnie, une nation, une race ou une religion déterminée est punie de l’amende prévue pour les contraventions de la 4e classe. Est punie de la même peine la diffamation non publique commise envers une personne ou un groupe de personnes à raison de leur sexe, de leur orientation sexuelle ou de leur handicap.”

²⁸ A francia Büntető törvénykönyv R 625-7. cikke.

²⁹ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse, Version consolidée au 05 avril 2015 (2015. április 5-én egységes szerkezetbe foglalt 1881. július 29-i törvény a sajtószabadságról).

³⁰ A francia sajtótörvény 32. és 33. cikke.

gyűlöletre vagy hátrányos megkülönböztetésre uszítás tényállását.³¹ A francia bíróságok nem osztották a támadók véleményét a blaszfémia vádját, vagy pontosabban a *Charlie Hebdo* karikatúráinak diszkriminatív mivoltát illetően. Hadd említsük meg a 2006-os különkiadást: ebben az esetben a satirikus magazin átvette a dán *Jyllands-Posten* vitatott karikatúráinak némelyikét, és ezeket kiegészítette néhány, ugyanilyen témájú saját karikatúrával. A felperesek – a párizsi Nagy Mecset és a Francia Iszlám Szervezetek Uniója (UOIF) – azt állították, hogy a karikatúrák az összes muszlimot gyalázzák hitük miatt azzal, hogy mindannyiukat terroristaként ábrázolják.³² A satirikus folyóirat szerkesztői azzal az állítással védekeztek, hogy a karikatúra csak a muszlimok által elkövetett erőszakos cselekményeket, a muszlim fundamentalistákat és terroristákat vette célba, nem pedig a közösséget vagy annak hitét. A per három karikatúra miatt zajlott, amelyek közül kettő egyértelműen a terrorcselekményeket figurázta ki, a harmadik pedig Mohamed prófétát ábrázolta, fején egy bomba alakú turbánnal.³³ Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy az első két karikatúra nem sértette az összes muszlim jogait, mivel egyértelmű, hogy nem ellenük, hanem a terrorcselekmények elkövetői ellen irányult. Az utolsó a muszlim hitre utalt, a bíróság azonban úgy találta, hogy a karikatúra jócskán a szólásszabadság határain belül marad, mivel a dán folyóiratban való megjelenése nyilvános vitát generált, amelynek bármely médiaorgánum, így a *Charlie Hebdo* is részese. Ezért a vitatott ábrázolás újbóli megjelenítése a nyilvános vita érdekében történt.³⁴ A másodfokú bíróság egyetértett ezzel a véleménnyel, és a *Charlie Hebdót* minden büntetőjogi felelősség alól felmentette.

Noha a szólásszabadság határainak megállapítása mindig minden közösség – különösen a bíróságok – számára nehézkes volt, vitathatatlan, hogy a béke megőrzése érdekében a társadalomnak bíznia kell igazságszolgáltatási rendszerében, és arra kell hagyatkoznia. Ezzel a nézettel a felperes, az UOIF elnöke is egyetértett, közvetlenül a 2007-es *Charlie Hebdo* ítélet kihirdetését követően, kijelentve, hogy „állampolgárként tiszteletben tartom az ítéletet, de állampolgárként ugyanakkor a törvény szerint megillet a fellebbezés joga is”.³⁵ Úgy tűnik tehát, hogy a *Charlie Hebdo* publikálta Mohamed-karikatúrák a szólásszabadság azon határain belül maradnak, amelyeket a francia közösség nemzeti törvényeiben kitűzött, és amelyeket a nemzeti igazságszolgáltatási rendszer végrehajt. A probléma abban gyökerezik, hogy e jogszabályok és az ítélkezési gyakorlat ellentétes az iszlám tanításaival, amelynek nagyszámú követője él Franciaországban is.

³¹ Lásd Louis-Léon CHRISTIANS: Expert Workshop on the Prohibition of Incitement to National, Racial or Religious Hatred, melléklet. European Legislations, France, 2011. 4–5 <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Expression/ICCPR/Vienna/Annexes/France.pdf>>.

³² Gregory VISCUSI: French Magazine is Cleared Over Muhammad Cartoons (Update2). Bloomberg, 2007. március 22. <<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a2D6ohiV5mbA&refer=europe>>.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. A fellebbviteli bíróság megerősítette az elsőfokú bíróság ítéletét.

5. Szólásszabadság, blaszfémia és az iszlám

Noha a *Korán* egyértelműen elítéli az Istennel, a Prófétaival vagy bármilyen titkos irattal kapcsolatos sértő megnyilvánulásokat, nem szól arról, hogy ezekért milyen büntetés jár.³⁶ Ennek ellenére a *saría* – amely tanításait a Próféta életéről szóló írásokból (a *hadíszok*ból) eredezteti – felmenti a büntetés alól azokat, akik a prófétát megsértőket megfosztják életüktől.³⁷ Azt is érdemes megemlíteni, hogy az iszlám nem ikonikus vallás, a katolikus hittől szemben például nem engedélyezi a szentek ábrázolását.³⁸ Ezért a különböző iszlám országokban már a Mohamed-ábrázolás megalkotása vagy terjesztése is blaszfémianak számít. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy körülbelül 40 évvel az EJENY megjelenését követően az iszlám államok már határozottan követték annak emberi jogi előírásait. Az Iszlám Emberi Jogok Kairói Nyilatkozata (CDHRI), amelyet az Iszlám Konferencia Szervezetének tagjai 1990-ben fogadtak el, elismeri az emberi jogokat, de azok forrásaként teljes mértékben az iszlám *sariát* jelöli meg.³⁹ Bár néhány muszlim ország részt vett az EJENY 1948-as megszövegezésében, sokan bírálják az egyezményt, mondván: nem tükrözi az iszlám hit kulturális és vallási elveit. A CDHRI nagyrészt tükrözi az EJENY mögött álló eszméket, mégis, az általa létrehozott jogok megfogalmazásának és tartalmának van vallásos vetülete is. A CDHRI 22. cikke kimondja, hogy „mindenkinek jogában áll szabadon kifejezni véleményét,” ugyanakkor ugyanebben a sorban hozzáteszi azt is, hogy ezt a jogot csak oly módon lehet gyakorolni, „amely nem ellentétes a *saría* elveivel”.⁴⁰ A dokumentum továbbá tartalmaz egy szerény, gyűlöletbeszéddel kapcsolatos rendelkezést is, amely nem engedi meg a „nacionalista vagy ideológiai gyűlöletre uszítást, vagy bármely olyan cselekedetet, amely a faji megkülönböztetés bármely formájára uszít.”⁴¹ Meg kell jegyeznünk azonban, hogy míg az 1. cikk közvetlenül hivatkozik arra, hogy minden ember egyenlő „a hitre, [...] vallásra, [...] vagy más szempontokra alapozott hátrányos megkülönböztetés nélkül”, a 22. cikkben nem szerepel közvetlen hivatkozás a vallásra vagy hitre.

Noha a CDHRI mindenki számára garantálja az információ megosztásának szabadságát – ami „a társadalom alapvető szükséglete” –, egyértelműen kimondja, hogy az információval „nem lehet visszaélni, vagy azt oly módon felhasználni, amely megsérti a szentségeket és a Próféta méltóságát, alássa az erkölcsi és etikai értékeket, vagy szétzilálja, lerontja, károsítja a társadalmat, vagy annak hitét gyengíti.”⁴² Továbbá a véleménynyilvánítás szabadságát egyértelműen arra a tartalomra korlátozza, amely „megfelelően” biztosítja az egyéneknek azt a jogát, hogy „terjesszék, ami jó, és visszatartsanak a rossztól és gonosztól, az iszlám *saría* normáival

³⁶ Lutz WIEDERHOLD: Blasphemy Against the Prophet Muhammad and his Companions (*sabb al-rasul, sabb al-sahabah*): The Introduction of the Topic into shafi'i Legal Literature and its Relevance for Legal Practice under Mamluk Rule. (1997) 42(1) *Journal of Semitic Studies* 39–70.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Iszlám Emberi Jogok Kairói Nyilatkozata, 1990. augusztus 5., UN Doc A/CONF 157/PC/62/Add 18 (1993).

⁴⁰ CDHRI, 22(a) cikk.

⁴¹ CDHRI, 22(d) cikk.

⁴² CDHRI, 22(c) cikk.

összhangban.⁴³ Ez a garancia határozottan különbözik az EJENY-ben vagy EJEE-ben megfogalmazottaktól, amelyek minden információ védelmét szavatolják, annak „jó” vagy „gonosz” jellegétől függetlenül. Az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján különös védelemben részesül az a tartalom, amelyet vitatottnak vagy kritikusként lehet tekinteni, mivel jól szolgálja a nyilvános vita és a társadalom demokratikus értékeinek előmozdítását.⁴⁴

Megjegyzendő, hogy a CDHRI éles bírálatokat kapott nyugati jogászok, civil szervezetek és kormányzati képviselők részéről egyaránt.⁴⁵ A bírálatnak két kulcsfontosságú eleme van: az egyik az, hogy a Nyilatkozat önmaga is diszkriminatív (a nők számára például csak bizonyos jogokat biztosít, az ateisták esetében pedig a Nyilatkozat nem ismeri el a vallási meggyőződés megváltoztatásához való jogot), a másik kulcsfontosságú gondolat pedig az, hogy a dokumentumban foglaltakat az emberi jogok védelme szempontjából gyengén teljesítő államok hajtják végre azzal a céllal, hogy „elhallgattassák a saját emberi jogi problémáik miatt őket érő nemzetközi kritikákat.”⁴⁶ Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a Nyilatkozatot olyan kijelentésnek is tekinthetjük, amely az emberi jogok egy bizonyos kultúrában való megjelenési formáját tartalmazza, és mint ilyet, komolyan figyelembe kell venni, ha az emberi jogokkal kapcsolatban a 21. században általánosan elfogadott, egyetemes kompromisszumokat kívánunk kialakítani.

6. #JeSuisCharlie, vagy #JeNeSuisPasCharlie?

azaz

#Charlie vagyok, vagy #Én nem vagyok Charlie?

Franciaországban a 2006-os *Charlie Hebdo* ügy és az azt követő, fentebb tárgyalt per felizzította a vallási gyűlöletre uszítás kontextusában a szólásszabadság korlátozásáról zajló nyilvános vitát. Az akkori elnök Jacques Chirac az ügyet „nyílt provokációnak” minősítette, amelynek célja a hivatalában őt követő elleni érzelmek szítása. A publikáció idején Franciaország belügyminisztere, Nicolas Sarkozy odáig ment, hogy levelet írt a bíróságnak a folyóirat támogatására, hangsúlyozva, hogy a szólásszabadság az egyik legértékesebb emberi jog, amelyet meg kell védeni. François Bayrou és a jelenlegi elnök, François Hollande szintén a folyóirat mellett foglalt állást.

⁴³ CDHRI, 22(a)1 cikk.

⁴⁴ A fentebb tárgyalt 1976-os *Handyside v. United Kingdom* (20. lj.) ítéletben az EJEB hangsúlyozta, hogy különösen a vitás véleményeket illeti meg fokozott védelem: „A véleménynyilvánítás szabadsága [...] nemcsak az olyan »információra« vagy »gondolatokra« vonatkozik, amelyek kedvező fogadtatásban részesülnek, vagy amelyek nem minősülnek sértőnek, vagy közömbösek, hanem azokra is, amelyek sértik, sokkolják, vagy zavarják az államot vagy a lakosság bármely részét. Ezt kívánja meg a pluralizmus, a tolerancia és a széles látókörűség, amelyek nélkül nem létezik »demokratikus társadalom.«” 49. bek.

⁴⁵ A bírálatok lényegét l. pl. Marie-Luisa FRICK – Andreas T. MUELLER (szerk.): *Islam and International Law: Engaging Self-Centrism from a Plurality of Perspectives*. Leiden, Martinus Nijhoff, 2013. 210, akik megjegyzik, hogy az emberi jogok nem függhetnek egy bizonyos vallástól; vagy Eva BREMS: *Human Rights: Universality and Diversity*. Leiden, Martinus Nijhoff, 2001. 259, aki részletes hivatkozásokat jelöl meg a CDHRI-t bíráló újságok vonatkozásában.

⁴⁶ Eva BREMS: *Islamic Declarations of Human Rights*. In BREMS i. m. (45. lj.) 241–84.

A vezető francia politikusok által tett kijelentéseket az Iszlám Hit Francia Tanácsa (CFCM) a vallási előítélet megnyilvánulásainak tekintette.⁴⁷

A 2015-ös támadások után nem csak a francia politikusok álltak ki egyöntetűen a terrortámadás áldozatai mellett, és nem csak a #JeSuisCharlie Twitter hashtag terjedt futótűzként az interneten, és vált a médiaszabadság támogatásának szinonimájává. Ez volt a témája számos európai és Európán kívüli város utcáira szervezett felvonulásnak is, amelyek közül a legjelentősebb az volt, amelyen a rendőröktől hemzsegő Párizs utcáin néhány nappal a támadást követően híres politikusok és a világ vezetői vonultak fel szabad médiát követelve mindenütt.⁴⁸

A szimpátiatüntetések és a karikatúristákat támogató, hirtelen jött szolidaritási láz, az aránytalanul nagy érdeklődés nem pusztán a támadás túlélőiből, hanem mindenekelőtt a világ muszlim népségéből is az eredeti szándékokkal ellentétes érzelmeket váltottak ki.⁴⁹ Az utóbbiak a *Charlie Hebdo* támadás után megjelenő száma ellen tiltakoztak, amelynek címlapján ismét egy Mohamed-ábrázolás volt látható.⁵⁰ Az addig helyi francia provokátor és annak tevékenysége hirtelen nemzetközi mércévé vált, amellyel mérni lehet a különböző közösségekben a véleménynyilvánítás és/vagy vallásszabadság támogatottságát. A francia karikatúristák szerkesztési politikájával kapcsolatos vélemények sokféleségét igen jól jelzi az a tény, hogy 2015-ben a folyóirat két brit díjat is elnyert, mindkettőt civil szervezetek adományozták: a nemzetközi Az Év Iszlámofób Szervezete díj, amelyet az Iszlám Emberi Jogi Bizottság⁵¹ adományoz, a másik pedig az Év Szekuláris Szervezete elnevezésű díj, amelyet a Nemzeti Szekuláris Társaság ítél oda „a terrortámadásra adott bátor válaszáért.”⁵²

A *Charlie Hebdo* támogatóinak tevékenységére reagálva azok ellenfelei is létrehoztak egy hashataget, a #JeNeSuisPasCharlie-t, amely azokat képviseli, akik – ha nem is tisztán jogi, mint inkább etikai okok miatt – úgy érezték, hogy a folyóirat túlságosan messzire ment a szólássza-

⁴⁷ Caricatures: Le soutien de Sarkozy à Charlie Hebdo fâche le CFCM. *TFI News*, 2011. december 15., <<http://lci.tf1.fr/france/societe/2007-02/soutien-sarkozy-charlie-hebdo-fache-cfcm-4889140.html>>.

⁴⁸ Néhány nappal a támadások után, 2015. január 11-én, több mint egymillió ember, köztük 44 vezető politikus vonult fel Párizs utcáin, továbbá megközelítőleg 3,7 millió ember vonult az utcákra más városokban is, hogy kifejezzék együttérzésüket az áldozatokkal, és támogassák a szabad médiát. L. pl. Marche républicaine à Paris: une ampleur « sans précédent. *Libération*, 2015. január 11., http://www.liberation.fr/societe/2015/01/11/en-direct-la-place-de-la-republique-noire-de-monde_1178277>.

⁴⁹ L. pl. Willem: Nous vomissons sur ceux qui, subitement, disent être nos amis. *Le Point*, 2015. január 10., <http://www.lepoint.fr/societe/willem-vomit-sur-ceux-qui-subitement-disent-etre-nos-amis-10-01-2015-1895408_23.php>.

⁵⁰ L. pl. Emma GRAHAM-HARRISON: Niger Rioters Torch Churches and Attack French Firms in *Charlie Hebdo* Protest. *The Guardian*, 2015. január 17., <<http://www.theguardian.com/world/2015/jan/17/niger-protesters-burn-churches-charlie-hebdo-protest>>; „Love to Prophet Mohammed”: Crowds Protest *Charlie Hebdo* Cartoons in Chechnya. *Russia Today*, 2015. január 19., <<http://rt.com/news/224051-russia-chechen-rally-1mln/>>; „Death to blasphemers”: Muslims Protest New *Charlie Hebdo* Cartoons Across the Globe. *Russia Today*, 2015. január 16., <<http://rt.com/news/223255-muslims-protest-charlie-hebdo/>>.

⁵¹ Victoria RICHARDS: *Charlie Hebdo*: Murdered Staff Given „Islamophobe of the Year” Award. *The Independent*, 2015. március 11., <<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/charlie-hebdo-murdered-staff-given-islamophobe-of-the-year-award-10100317.html>>.

⁵² National Secular Society: *Charlie Hebdo* Staff Awarded Secularist of the Year Prize for Their Response to Paris Attacks. 2015. március 28., <<http://www.secularism.org.uk/news/2015/03/charlie-hebdo-staff-awarded-secularist-of-the-year-prize-for-their-response-to-paris-attacks>>.

badság jogának gyakorlásában, ezzel vallási idegenkedésre uszítottak, és népszerűsítették a káros kulturális sztereotípiákat.⁵³ Noha lehetetlen megbecsülni az egymással szembenálló nézetek támogatóinak pontos számát, mind a két fél érvelését figyelembe kell venni. A globális információs társadalom megosztott abban a tekintetben, hogy az általa formált globális multikulturális közösségben milyen típusú gúny megengedett.

7. A véleménynyilvánítás szabadságának Szent Grálja után kutatva: a globális kommunikáció internetes kihívása

Noha a véleménynyilvánítás szabadságának egyetemes normájával kapcsolatos kérdés továbbra is nyitott, sürgősen gyakorlati megoldást kell találni a problémára. Ha a *Charlie Hebdo* csak helyben és nyomtatásban lehetne hozzáférhető, nyilvánvalóan nem keltett volna akkora vitát, mint amekkorát az egyetemes, valósidejű kommunikáció korában szított, amikor a folyóirat az interneten az egész világon bárhol hozzáférhető. Az al-Káida fent említett halállistájának („Körözött személyek: élve vagy halva iszlámellenes bűncselekményekért”) online megjelenítése bizonyítékkul szolgálhatna arra, hogy a megengedhető gúny korlátairól szóló ideológiai vita új, nemzetközi szintre emelkedett. A véleménynyilvánítás szabadsága már nem olyan ügy, amellyel a multikulturális közösségeknek egymástól elkülönülten kell foglalkozniuk – az egyetemes értékekről és azok hatékony védelmének megfelelő módjáról folytatott vita már kilépett a nemzeti parlamentek és a helyi média keretei közül. Ez nem kérdőjelezi meg, hogy a helyi hatóságok legitim módon szabályozzák az egyéni szabadságokat a joghatóságuk alá eső területen, inkább hatáskörük gyakorlati korlátait hangsúlyozza. Annak érdekében, hogy hatáskörükben megvédjék az embereket a helyi szokások és jogszabályok által károsnak ítélt tartalmaktól, egyre több kormány nyúl a modern technikai eszközökhöz, és vezeti be az internetszűrést – olyan technikai intézkedéseket, amelyek célja az, hogy egy állam területén korlátozzák, vagy optimális esetben ellehetetlenítsék a bizonyos tartalmakhoz való hozzáférést. Ennek megfelelően az iszlám államokban károsnak ítélt tartalmakat az állami hatóságok blokkolják annak érdekében, hogy a joghatóságuk alá tartozó muszlimokat megvédjék az ellenük irányuló sértésektől. Ezt a gyakorlatot – amelyet a civil szervezetek helytelenítenek, és amely mind a demokratikus, mind a nem demokratikus rendszerekben egyre népszerűbb az állam képviselői körében – jogi szempontból is értékelni kell oly módon, hogy megvizsgáljuk az emberi jogok korlátozását, különös tekintettel a véleménynyilvánítás szabadságához való jog korlátozására.

⁵³ L. pl. Julian VIGO: #JeNeSuisPasCharlie: Why I Can't Support the Original Hashtag. *The Huffington Post*, 2015. március 15., <http://www.huffingtonpost.ca/julian-vigo/jesuischarlie-racism_b_6435038.html>.

8. Internetszűrés – érvek és ellenérvek

Annak ellenére, hogy nehéz megtalálni a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos, mindeki számára elfogadható közéletet, aligha kétséges, hogy az összes internetes tartalomhoz való hozzáférés blokkolását eredményező internetszűrés egyértelműen sérti a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot, pontosabban az információhoz való hozzájutás kiegészítő jogát. A szabad véleménynyilvánítás jogába való ilyen széles körű beavatkozás aligha igazolható, még akkor sem, ha azt megfelelően legitim indokok és adott esetben az irányadó jog alapján teszik, mivel nem tekinthető arányosnak, bármennyire jelentős is az a cél, amelyet a helyi kormányzat védelemre érdemesnek ítél.⁵⁴ Az EJEE szerint még „háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén” sem engedhető meg a szólásszabadság teljes betiltása, mivel a szólásszabadságot még ekkor is minden tekintetben garantálni kell a külföldiek számára politikai tevékenységük során.⁵⁵

Ugyanez nem mondható el a kevésbé széles körű szűrési gyakorlatokról, mivel a véleménynyilvánítás szabadságához való jog nem korlátlan és abszolút. Akár az EJENY 29. cikk 2. bekezdését, akár az Egyezségokmány 19. cikke 3. bekezdését vizsgáljuk, mindkettő tartalmaz olyan korlátozásokat, amelyek e szabadság tekintetében alkalmazhatók. Ezeket csak egy-egy esetben és kizárólag a fent említett okokból lehet bevezetni az adott körülmények között alkalmazandó konkrét jogszabály alapján, ahogyan azt e fejezet elején részletesen kifejtettük. Az ENSZ különleges előadója részletes elemzést készített a véleménynyilvánításhoz és véleményszabadsághoz való jog előmozdításáról és védelméről, amelyben tárgyalja a szólásszabadság internetes térben történő korlátozásának konkrét körülményeit is. Az általa készített számos értékes jelentés közül e fejezet szempontjából a 2011-es „Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression” („A véleményszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságához való jog előmozdítása és védelme”) a leglényegesebb, amelyben különös hangsúlyt fektet az online közleményekre mint a véleménynyilvánítás szabadságának korunk globális társadalmi szempontjából leglényegesebb területére.⁵⁶ Bár Frank La Rue hangsúlyozza, hogy minden online kommunikáció alapvető értéke a szabadság, részletes iránymutatást ad arra nézve, hogy ez a szabadság mikor korlátozható. Az Egyezségokmányban és egyéb emberi jogokkal kapcsolatos regionális szerződésekben meglévő korlátozó rendelkezésre való általános hivatkozás mellett a beszédaktusok további négy kategóriáját jelöli meg, mint amelyekről meg kellene vonni a védelmet.⁵⁷ Ezek a következők: 1. gyermekpornográfia; 2. népirtásra való közvetlen és nyilvános

⁵⁴ Eddig Egyiptom volt az egyetlen ország, amely az internethez való hozzáférést teljes mértékben blokkolta 2011-ben, amikor az országban belpolitikai zavargások törtek ki. L. pl. Catharine SMITH: Graph Visualizes Egypt's Internet Blackout. *The Huffington Post*, 2011. január 28., <http://www.huffingtonpost.com/2011/01/28/this-is-what-egypts-cutoff-from-the-net-looks-like_n_815335.html>. Az egyiptomi eset részletes jogi elemzését l. Joanna KULESZA: Social Media Censorship vs State Responsibility for Human Rights Violations. In Bogdan PĂTRUȚ – Monica PĂTRUȚ (szerk.): *Social Media in Politics: Case Studies on the Political Power of Social Media*. Berlin, Springer 2014. 259–80.

⁵⁵ L. EJEE, 15–16. cikk.

⁵⁶ Frank William LA RUE: Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression exercised through the Internet. ENSZ Doc A/66/290.

⁵⁷ Uo., 6–7.

uszítás; 3. nemzetiségi, faji, vagy vallási gyűlölet hangsúlyozása, amely hátrányos megkülönböztetésre, ellenséges, vagy erőszakos cselekmények elkövetésére uszít, és 4. terrorizmusra való uszítás.⁵⁸ Ezzel egyértelművé teszi, hogy nem minden online kommunikáció érdemel védelmet. A tartalmak három kategóriáját azonosítja, amelyek közül kettő úgy tekinthető, hogy jogi védelem nem illeti meg:

- a) a nemzetközi jog alapján bűncselekménynek számító megnyilvánulás, amely büntetőjogi eszközökkel büntetendő;
- b) olyan megnyilvánulás, amely büntetőjogi szempontból nem büntethető, de korlátozást és polgári pert vonhat maga után, és
- c) olyan megnyilvánulás, amely nem vezet büntetőjogi vagy polgári jogi szankciókhoz, mégis aggályos a tolerancia, a polgári értékek és mások tisztelete szempontjából.⁵⁹

Ahogy helyesen megjegyzi, e kategóriák mindegyike más-más választ igényel a hatóságok részéről és más-más jogi kihívásokkal jár.⁶⁰ Az első két kategória esetében az államok jogi és technikai korlátozásokat alkalmazhatnak, de azoknak is meg kell felelniük az emberi jogokkal kapcsolatos normák általános minimumának, azaz „egy három részből álló tesztnek, amelynek elemei az egyértelmű jogszabály, a legitim cél megvalósítása, valamint a szükségesség és arányosság elveinek való megfelelés.”⁶¹ La Rue szerint az illegálisnak tekintett tartalomhoz való hozzáférés megakadályozásának leggyakrabban alkalmazott módszere a blokkolás. Hangsúlyozza, hogy a blokkolni kívánt tartalom kijelöléséről, a hozzáférés lehetetlenné tételének szükségességéről szóló döntés, és azok indokolása „egy illetékes igazságügyi hatóság vagy bármely politikai, kereskedelmi vagy egyéb jogtalan befolyástól független testület” hatáskörébe tartozik, amivel garantálható, hogy a blokkolás igazi célja ne a cenzúrázás legyen.⁶² Ez a megjegyzés különösen figyelemre méltó, ugyanis a kereskedelmi szereplőknek a tartalmak hozzáférhetősége szempontjából egyre növekvő szerepére utal, ami valódi döntéshozóvá teszi őket abban a tekintetben, hogy egy állam joghatóságában milyen tartalmak legyenek hozzáférhetőek (egy különleges Cerberus-modell). Ezeket a döntéseket kizárólag vállalati politikai megfontolások alapján, gyakran az állami szervekkel folytatott egyeztetés nélkül hozzák, legyen szó akár a törvényhozó, akár az igazságügyi szervekről.⁶³ Az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Bizottságának ajánlásait hangoztatva La Rue arra hivatkozik, hogy a szólásszabadság korlátozása tekintetében az Egyezségokmány 19. cikk 3. bekezdésében foglaltak szempontjából lennie kell egy referenciaszintnek. Mint az emberi jogi normák területén történő bármely korlátozásnak, ennek is tartalom-specifikusnak kell lennie, ezzel együtt egy bizonyos tartalom blokkolásáról hozott döntés nem

⁵⁸ Uo., 8–13.

⁵⁹ Uo., 7.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo., 13.

⁶² Uo.

⁶³ Ahogyan a sokat vitatott 2010-es, egy Amerikában élő személy által a YouTube-ra feltöltött video, az „Innocence of Muslims” (A muszlimok ártatlansága) esetében az eredmény az lett, hogy Pakisztánban az egész weboldalt blokkolták és széles körű politikai vita alakult ki a legmagasabb szinten annak lehetőségéről, hogy a videót eltávolítsák az eredeti kiszolgáló szerverről. Az esetről szóló részletes leírást l. pl. Sean A. PAGER – Adam CANDEUB: *Transnational Culture in the Internet Age*. Northampton, Edward Elgar, 2012. 83.

indokolható pusztán azzal, hogy az „bírálja a kormányt vagy a kormány által kialakított politikai és társadalmi rendszert.”⁶⁴ Továbbá, amennyiben egy tartalom nem tartozik a különleges előadó által megnevezett első két kategória egyikébe sem, nem korlátozható, mert az rejtett dermesztő hatással (*chilling effect*) járna.⁶⁵ Ezt szem előtt tartva, La Rue közvetett módon azokat az egyéneket szólítja meg, akik vitatható, de nem illegális tartalmakat jelentetnek meg online, és hangsúlyozza, hogy kellő gondossággal a nemzetközi és a kultúrák közötti párbeszéd szempontjából fontos ügyekre kell fektetni a hangsúlyt ahelyett, hogy az intolerancia talaján konfliktusokat szítanánk. Az utóbbi – bár nem mindig szankcionálható büntetőjogi eszközökkel, és nem mindig eredményez polgári felelősséget – szükségessé teszi a megelőzést, az oktatást, valamint „a béke kultúrájának” terjesztését az internethasználók körében.⁶⁶ Ezt a jog területén kívüli és etikai eszközök növekvő szerepére való hivatkozásként is lehet értelmezni az online környezetben előforduló értékkonfliktusok megoldására.⁶⁷ La Rue a cenzúrázó politikákra adott válaszként egyértelműen a szólásszabadság előmozdítását, a kisebbségek és a helyi lakosság érdekérvényesítő képességének erősítését jelöli meg. Úgy érvel, hogy „a minél több szólás az egyének elérésének legjobb stratégiája, mert ezzel nemcsak gondolataikat, hanem tetteiket is meg lehet változtatni.”⁶⁸

La Rue a továbbiakban azonosítja a tartalmak azon kategóriáit, amelyeket semmilyen körülmények között nem lehet blokkolni. A cenzúrával szemben különös védelmet élvező információk között található a nemzeti vagy a helyi politikáról folyó viták, ideértve a kormányzati intézkedésekkel, és különösen a helyi korrupcióval foglalkozó jelentéseket. Az emberi jogi vonatkozású jelentéseket, békés demonstrációkat vagy egyéb politikai kezdeményezéseket, csakúgy, mint a választásokról szóló jelentéseket, a potenciális korlátozások szempontjából különös gonddal kell kezelni. A vitatható szóbeli megnyilvánulás által élvezett különleges védelem nagy múltra visszatekintő normájáról szólva La Rue megemlíti a „bármely vélemény és egyet nem értés, vallás vagy meggyőződés kifejezését” is, hangsúlyozva, hogy a kisebbségi vélemények nagy gondosságot igényelnek, ha be kell vezetni valamiféle korlátozást. La Rue burkoltan reagál az Emberi Jogi Bizottság véleményére, amely szerint a demokrácia és az emberi jogok előmozdítását célzó tartalmak indokolatlan korlátozásával szemben védelmet kell biztosítani. Továbbá a fizikai elnyomás semmilyen formája nem indokolható azzal, hogy az valamely személy véleménynyilvánítási szabadságának gyakorlása eredményeként jött létre.⁶⁹ Végezetül hangsúlyozza az államok pozitív kötelességét az emberi jogok területén felvállalt kötelezettségeik tekintetében, amelyek részeként aktív intézkedéseket hoznak, hogy joghatóságuk területén biztosítsák az egyének számára a véleménynyilvánítás szabadságához való jog gyakorlását.⁷⁰ Ezt a pozitív kötelességet szem előtt tartva az internetkormányzás többszereplős modelljének nagyon nagy

⁶⁴ ENSZ Doc A/66/290, 13.

⁶⁵ Uo., 14.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ A hatékony online kormányzás etikai normáinak jelentőségével kapcsolatos részletes vitát l. Joanna KULESZA – Roy BALLESTE: Signs and Portents in Cyberspace: The Rise of Jus Internet as a New Order in International Law. (2013) 23 *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal* 1311–54.

⁶⁸ ENSZ Doc A/66/290, 14.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo., 15.

jelentősége van. Az internet decentralizált hálózat, ily módon az állampolgárokat nem védhetik meg kizárólag az adott államok hatóságai. Az emberi jogok területén hatékony online védelmet biztosítani, vagy a bűnügyi tartalmakhoz a hozzáférést megtagadni csak akkor lehetséges, ha a nemzeti végrehajtó hatóságokat azok a vállalatok is támogatják, amelyek felségterületükön online szolgáltatásokat nyújtanak. Mivel az online szolgáltatások globális természetűek, ehhez mindenképpelt jogkövető magatartás szükséges a transznacionális vállalatok részéről, amelyek központja igen gyakran az adott állam területén kívül esik. Ahhoz, hogy ez az együttműködés hatékonyan védje a szabad véleménynyilvánítást és ugyanakkor mások jogait is, az együttműködés új modelljére van szükség. A továbbiakban megpróbálunk röviden kísérletet tenni egy ilyen együttműködés felvázolására.

9. Következtetés – a kooperatív szuverenitás felé

Az internet többszereplős jellege erőteljesen megkérdőjelezte a nemzeti szuverenitás jól megalapozott, mégis mindig vitatott felfogását. Egy ország függetlenségének fogalmát már hosszú ideje a nemzetközi gyakorlattól való eltérés legitimációjaként határozzák meg, amely eltérés történhet úgy, hogy egy adott ország kitaróan és következetesen szembeegy a szokásjoggal, vagy úgy, hogy egy multilaterális szerződés elfogadásával szemben foglal állást. Bár a legtöbb emberi jogi normát *ius cogens* elvként ismerik el, ami megkívánja az államoktól azok végrehajtását annak ellenére is, hogy nem támogatnak egy konkrét szerződést, vagy egyénileg nem adják hozzájárulásukat, a szólásszabadság a természetéből fakadó meghatározhatatlan jellemzői miatt nem kényszeríthető ki azokban az államokban, amelyek nem hajlandók teljes mértékben elismerni azt az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa vagy az ENSZ különleges előadói által ajánlott formában. Mégis, amint fentebb kijelentettük, egy többszereplős környezetben – amilyen az internet is – az államok már nem kizárólagos szereplők, akik eredményesen kényszeríthetik ki jogi kötelezettségek végrehajtását. E különleges vonás miatt bizonyos szakírók megfontolásra érdemes elképzelésként felvetik a kooperatív szuverenitás koncepcióját,⁷¹ amely felválthatja a különböző szereplők jogaiból és kötelezettségeiből álló jelenlegi mátrixot. Az elképzelést a szerződésen alapuló, megosztott szuverenitás, azaz az Európai Unió inspirálta, és a globális politikában jelenleg is megtalálható fundamentalista veszfáliai rendszerrel szembeni alternatívának szánták.⁷² Úgy tűnik, a megosztott szuverenitás megfelelően tükrözi az internetkormányzásban adott többszereplős modellt, amelynek⁷³ eredményeképpen az internet kormányzása egy közösen végzett tevékenység, bár a szereplők három csoportjának megvan a „saját szerepe”, és minden tényleges konszenzushoz szükség van az együttműködésükre.⁷⁴ Az államok mellett a további csoportok

⁷¹ L. pl. Rolf H. WEBER: New Sovereignty Concepts in the Age of Internet. (2010) 14(8) *Journal of Internet Law* 19; Franz X. PERREZ: *Cooperative Sovereignty*. Hága, Kluwer Law International, 2000. 264 skk., aki a nemzetközi jog egyik alapelveként az együttműködés általános kötelezettségét javasolja bevezetni.

⁷² L. Stephen D. KRASNER: The Hole in the Whole: Sovereignty, Shared Sovereignty, and International Law. (2004) 25(4) *Michigan Journal of International Law* 1092 skk.

⁷³ WEBER i. m. (71. lj.) 14.

⁷⁴ ENSZ: Az internetkormányzással foglalkozó munkacsoport jelentése 2005, <www.wgig.org/docs/WGIGREPORT.pdf>

az üzleti élet és a civil társadalom szereplői, ideértve a civil szervezeteket, a tudományos közösséget és az egyéneket. Valójában az online tartalmakhoz való hozzáférést szabályozó döntéseket ugyanúgy, mint az internetkormányzás egyéb ügyeivel kapcsolatos döntéseket, a három érintett csoport képviselőinek konszenzusával kellene meghozni.

Noha jelenleg nem létezik olyan hivatalos fórum, amelynek egy ilyen széles körű konszenzus keresése a célja, a kibetér határokon átnyúló jellege közvetlen fenyegetést jelent a nemzeti jogállamiságra és az államok polgárainak jogbiztonságára nézve, így a szuverenitás fogalmának újraértelmezését teszi szükségessé. A kooperatív szuverenitás elképzelése abban a feltevésben gyökerezik, hogy lehetséges azokat a közös értékeket azonosítani, amelyek kizárják a szuverenitás különböző értelmezéseit, ez pedig lehetővé teszi egyetemesen elfogadott alapértékek meghatározását. A kooperatív szuverenitás ezt követően tovább serkentheti a vitákat az állam hatásköreinek megosztásával kapcsolatos lehetséges kompromisszumról.⁷⁵ Egy ilyen kompromisszum szükségessé tenné, hogy a szuverenitáson alapuló állami előjogokat és kötelezettségeket a nemzetközi jog, különösen az emberi jogi szabályozás írja elő az államok számára. Weber azt javasolja, hogy az államok vállaljanak közös nemzetközi kötelezettséget az emberi jogok védelmére irányuló politikák létrehozására és végrehajtására.⁷⁶ Perrez a kooperatív szuverenitást az együttműködés nemzetközi kötelezettségével azonosítja, ami a nemzetközi jog egyik alapelve.⁷⁷ Az online térben megvalósuló szólásszabadság védelmének egyetemes normáját ebben a kontextusban kell kialakítani és végrehajtani. Egy ilyen kompromisszum kialakítása nem csak az elmúlt 60 évben az emberi jogok területén végbement gyors fejlődés tükrében tűnik lehetségesnek, hanem az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által megalkotott, az internetes szólásszabadságról szóló első határozat is lehetővé teszi, amely egy puha jogi (*soft law*) dokumentum, és ékes bizonyítéka annak, hogy az ENSZ egyre nagyobb érdeklődéssel követi a nemzetközi internetes szabályozással kapcsolatos kérdéseket.⁷⁸ Az állami szuverenitás merev, már elavult koncepciójának újratárgyalása, valamint a „béke kultúrájának” hirdetése a La Rue által kiemelt, az összes internet felhasználó részére biztosított oktatás segítségével együtt vezet az internetes véleménynyilvánítási szabadság korlátait érintő konszenzus kialakítása felé.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: REMÉNYI ÉDUA VÉNUSZ

⁷⁵ WEBER i. m. (71. lj.) 14.

⁷⁶ Uo., 16.

⁷⁷ PERREZ i. m. (71. lj.) 264 skk.

⁷⁸ Emberi Jogi Tanács: Az emberi jogok elmozdítása, védelme és gyakorlása az interneten, [2012] UN Doc A/HRC/20/L.13.